

Visuele beperking in het vizier

Kenmerken van expertise in de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking

Y. van Dijk, A. A. J. van der Putten, en A. Waninge

1 Inleiding

De prevalentie van een visuele beperking is hoog bij personen met een (ernstige) verstandelijke (en meervoudige) beperking, variërend van 2.2 – 66.7% (Van Splunder, Stilma, Bernsen, & Evenhuis, 2006) en oplopend tot 92% (Van den Broek, Janssen, Van Ramshorst, & Deen, 2006). Wanneer er sprake is van een visuele en een verstandelijke beperking leidt dit tot extra beperkingen in het functioneren, bijvoorbeeld ten aanzien van de gebieden zelfstandigheid, communicatie en bewegen (Evenhuis, Sjoukes, Koot, & Kooijman, 2009), gevoel van veiligheid en mogelijk problemen in gedrag en psychisch welzijn (Vlaskamp, 2006). Personen met zowel een visuele als verstandelijke beperking hebben daarom

meer ondersteuning nodig in het dagelijks functioneren in vergelijking met personen met een verstandelijke beperking zonder visuele beperking (Dijkhuizen, Hilgenkamp, Krijnen, Van der Schans, & Waninge, 2015).

Om deze ondersteuning te kunnen bieden aan een persoon met zowel een visuele als verstandelijke beperking heeft een professional specifieke kennis nodig over hoe het algehele functioneren wordt beïnvloed door de mogelijkheden en beperkingen (Axelsson, Imms, & Wilder, 2014; Bigby & Fyffe, 2009) en over hoe de persoon waarneemt ondanks de (visuele) beperkingen (Gier, Hoenders, & Vlaskamp, 2007; Vlaskamp, 2006; Vlaskamp, Hiemstra, & Wiersma, 2007). Voldoende kennis over de benadering en de inrichting van de fysieke omgeving zorgt ervoor dat professionals kunnen voldoen aan de visuele behoeften van een persoon met beperkingen (Dick, Finlayson, Neil, Mitchell, & Robinson, 2015), adequate keuzes kunnen maken met betrekking tot communicatie en benadering en in staat zijn om werkzame interventies en passende doelen op te stellen en uit te voeren (Vlaskamp, 2006). Teneinde de kwaliteit van de ondersteuning te verbeteren, dienen bewustwording van en kennis over de ondersteuningsbehoefte van mensen met een visu-

Beleid & Management

Onderzoek naar expertise voor de ondersteuning van mensen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking (VEVB). Er is gekeken naar expertisegebieden kennis, benadering en inrichting van de fysieke omgeving, en in hoeverre professionals deze expertise kunnen benoemen en bewust inzetten in de praktijk. Het artikel is relevant voor begeleiders, ondersteunende disciplines en docenten in de zorg voor mensen met VEVB. WB

ele en verstandelijke beperking een belangrijk onderdeel van het opleiden van professionals te zijn (Dick et al., 2015; Sjoukes, Kooijman, Koot, & Evenhuis, 2010).

Een praktijkorganisatie in Nederland richt zich op dit opleiden van professionals; zij biedt een aangepaste cursus aan en laat professionals nauw samenwerken met al opgeleide professionals tijdens dagelijkse werksituaties. Het doel van deze cursus is om medewerkers expertise bij te brengen die van belang is voor de ondersteuning van deze specifieke doelgroep (Visio Academie en de ontwikkelgroep MBO-4+, 2014). Deze expertise bestaat uit kennis over de individuele ondersteuningsbehoefte, de benodigde benadering en inrichting van de omgeving (Dick, Finlayson, Neil, Mitchell, & Robinson, 2015). Onduidelijk is echter wat de kenmerken van expertise zijn in de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperkingen en in hoeverre professionals in de praktijk deze expertise kunnen benoemen. Voor zover ons bekend is hier tot op heden geen onderzoek naar uitgevoerd. De vraag voor dit onderzoek is gesteld vanuit de praktijkorganisatie, waarmee de maatschappelijke relevantie duidelijk aanwijsbaar is. Door de kenmerken van de expertise in de praktijk in kaart te brengen, zal de kwaliteit van ondersteuning en daarmee de kwaliteit van bestaan van personen met zowel een visuele als een verstandelijke beperking worden verbeterd.

In dit onderzoek staan de volgende vragen centraal: 1) Wat zijn kenmerken van expertise in de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking

gericht op benadering en inrichting van de fysieke omgeving? 2) In hoeverre kunnen professionals deze expertise expliciet benoemen en bewust inzetten?

2 Methode

2.1 Design

Er is gebruik gemaakt van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Om de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn de kenmerken van de expertise bepaald aan de hand van de te verwerven competenties vanuit de cursus, aangevuld door kenmerken van expertise vanuit de praktijk. Deze kenmerken van expertise over de benadering en inrichting van de fysieke omgeving in de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking zijn getoetst aan de literatuur. Om de tweede onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn professionals bevraagd met semigestructureerde interviews aan de hand van een interviewleidraad. Op kwantitatieve en kwalitatieve manier is onderzocht in hoeverre deze kenmerken (vanuit de cursus, praktijk en literatuur) expliciet door professionals kunnen worden benoemd.

2.2 Participanten

Door de praktijkorganisatie is een woonlocatie aangedragen voor dit onderzoek. Er zijn negen direct ondersteunende professionals gevraagd om te participeren, waarvan één professional aangaf niet deel te willen nemen. De overige acht direct ondersteunende professionals hebben informed consent gegeven en geparticipeerd. Inclusiecriteria professionals: werkzaam op de woonlocatie. Exclusiecriteria professionals: formeel andere functie dan (persoonlijk) begeleider, onder wie flexmedewerkers of stagiaires.

Tabel 1: Karakteristieken van de participanten (n=8)

Karakteristieken	M ^b (SD) ^c	n ^a
Geslacht	man	1
	vrouw	7
Leeftijd (jaren)	37,6 (9,7)	
Opleidingsniveau	mbo	7
	hbo	1
Aantal jaren werkervaring	16 (11,1)	

^a n = aantal participanten ^bM = gemiddelde (*mean*) ^cSD = standaard deviatie

2.3 Dataverzameling

De (te verwerven) competenties van de gegeven cursus zijn omschreven door de cursusmap en de docentenhandleiding te raadplegen (Visio Academie en de ontwikkelgroep MBO-4+, 2014). De cursus is bedoeld om professionals, die opgeleid zijn in de zorg voor personen met een verstandelijke beperking, beter toe te rusten voor de ondersteuning van personen die daarnaast ook een visuele beperking hebben. De cursisten dienen aan het eind van de cursus een proeve van bekwaamheid voldoende af te leggen, wat tevens van invloed is op het al dan niet verkrijgen van een vast dienstverband. De cursus omvat meerdere trainingdagen waarbij verwerkingsopdrachten gemaakt dienen te worden. De cursus bestaat uit zeven modules die aan bod komen tijdens de verschillende trainingdagen. De volgende modules worden behandeld:

1. 'ICF en het ondersteuningsplan'. In deze module vergaart de cursist kennis over het bestaan, de structuur en de functie van de *International Classification of Functioning, Disability and Health* (ICF) in relatie tot het zorg- of ondersteuningsplan.
2. 'Het zien', waarbij wordt ingegaan op de bouw en de werking van het oog, de visuele functies, de meest voorkomende pathologie van het visuele systeem en het oog en de gevolgen voor cliënten.
3. 'Sociaal-emotionele ontwikkeling'. Binnen deze module staat de invloed van de visuele en verstandelijke beperking op het vormen van gehechtheid centraal en problemen die hierbij kunnen ontstaan. De gevolgen hiervan voor de omgang en ondersteuning van cliënten met deze meervoudige beperking worden besproken.
4. 'Communicatie en interactie'. Deze module is gericht op de communicatieontwikkeling, de invloed van beperkingen op communicatie en de interactie tussen professional en cliënt.
5. 'Begeleiding en omgeving'. In deze module ervaart de cursist zelf (door middel van simulatiebrillen) hoe het is om een visuele beperking te hebben. Daarnaast staan de mogelijkheden tot aanpassingen in de directe omgang en omgeving van de cliënt centraal.
6. 'Sensorische informatieverwerking en alertheid'. De cursist krijgt informatie over

de verwerking van zintuigprikkelers, stress en over- en ondergevoeligheid en alertheidregulatie. Daarnaast wordt ingegaan op het adequaat reageren op stoornissen van de sensorische informatieverwerking en alertheid.

7. 'Seksualiteit en relatievorming'. Tijdens deze module wordt ingegaan op betekenisgeving aan gedrag rondom lichaamsbeleving, seksualiteit en relatievorming. Ook is er aandacht voor het zorgen voor een passende bejegening en het ontstaan en voorkomen van seksueel misbruik. (Visio Academie en de ontwikkelgroep MBO-4+, 2014).

Om kenmerken van de expertise en de toepassing van de opgedane expertise in kaart te brengen zijn professionals van de woonlocatie (n=8) geïnterviewd. Alle interviews zijn afgenomen door één onderzoeker (de eerste auteur). Naast het opdoen van kennis en ervaring tijdens haar opleiding, heeft zij hierover zorgvuldig literatuur bestudeerd en een proefinterview afgenomen. Naar aanleiding van dit proefinterview is de interviewleidraad geoptimaliseerd door de feedback van de participant te verwerken en kritisch te reflecteren op het handelen van de interviewer.

Het mondelinge semigestructureerde interview is opgedeeld in: algemene informatie (leeftijd, opleidingsniveau, aantal jaren werkervaring met doelgroep), kenmerken van expertise in de praktijk, expertise opgedaan tijdens de gegeven cursus. Hierbij is gevraagd naar de verworven kennis, inzichten en competenties op zowel de gebieden benadering als fysieke omgeving. Aan de hand van de inter-

viewleidraad is getracht de expertise uit te vragen, maar ook zoveel mogelijk informatie over impliciete expertise van de respondenten te verkrijgen. Door het gebruik van open en overkoepelende vragen is getracht de participanten zo min mogelijk vooraf te beïnvloeden door de (inhoud van de) vraagstelling.

2.4 Procedure

Om professionals van de deelnemende woonlocatie te informeren over het onderzoek hebben de onderzoekers een presentatie gegeven tijdens een teamvergadering. Via e-mail en/of telefoon is met hen een afspraak gemaakt voor de interviewafname. Het volledige onderzoek is na afloop gepresenteerd aan alle betrokkenen.

2.5 Data-analyse

De interviews zijn opgenomen en vervolgens getranscribeerd. De uitspraken in de interviews zijn geanalyseerd op inhoud volgens een binnen deze studie ontwikkeld codeerschema. Het codeerschema is gebaseerd op de te verwerven competenties van de gegeven cursus, welke grotendeels terug te vinden zijn in de literatuur (Levy, 2009). Door het analyseren van 25% van de letterlijke transcripties van de interviews met het programma ATLAS.ti (versie 7.5.10), bleek dat er aanvullingen aan het codeerschema nodig waren: vanuit de ruwe data zijn aan de lijst van competenties meer gedetailleerde subcategorieën toegevoegd. Het definitieve codeerschema is op deze wijze ontwikkeld, aangepast en verfijnd (zie bijlage A).

Het codeerschema is onderverdeeld in de twee clusters benadering en fysieke omgeving. Binnen het cluster benadering vallen tien catego-

rieën, namelijk 1) communicatie (met subcategorie contact door aanraking), 2) geluiden, 3) lichaamsgebonden activiteiten/ervaren, 4) reuk en smaak, 5) structuur (subcategorieën duidelijke tijdsvolgorde, eenduidige benadering en herhaling), 6) tast (subcategorie tactiele verwijzers), 7) tijd nemen (subcategorie verwerkingstijd), 8) verbale ondersteuning, 9) lopen en 10) anders. Binnen het cluster fysieke omgeving vallen zes categorieën, namelijk 1) geluiden in omgeving – akoestiek, 2) helderheid en contrast, 3) hulpmiddelen en materialen, 4) indeling van ruimte (subcategorieën oriëntatie en plaatsing cliënt), 5) looproutes en 6) verlichting (subcategorieën inval daglicht, kunstlicht, licht aan en weerkaatsing).

Om de betrouwbaarheid van het codeerschema (bijlage A) te bepalen hebben twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar 26.7% van de interviews gecodeerd (percentage overeenkomst codes: 67%). Door middel van een discussie is tot een volledige overeenstemming gekomen. Voor het berekenen van de intrabeoordelaarsbetrouwbaarheid heeft de eerste onderzoeker na circa twee maanden opnieuw dezelfde vier interviews gecodeerd (percentage overeenkomst codes: 86%).

Alle acht interviews zijn door de eerste auteur gecodeerd aan de hand van het codeerschema. Vervolgens is berekend hoe vaak en door hoeveel personen elke categorie van expertise is genoemd.

3 Resultaten

3.1 *Kwalitatieve beschrijving van kenmerken van expertise*

Tijdens de interviews hebben professionals punten van expertise genoemd aanvullend aan de te verwerven competenties van de cursus, waardoor een totaaloverzicht is ontstaan van verschillende kenmerken van expertise. Voor het cluster benadering zijn 15 kenmerken gevonden en voor het cluster fysieke omgeving 10. In tabel 2 zijn deze kenmerken van expertise beschreven (zie Tabel 2) en hieronder zullen per cluster enkele, niet alles omvattende, voorbeelden beschreven worden die door professionals zijn genoemd.

Cluster benadering

1. Communicatie. Binnen deze categorie wordt onder andere het gebruik van (foto) verwijzers, cliëntspecifieke benadering en benadering van dichtbij genoemd. Binnen de subcategorie ‘contact door aanraking’ komt het laten voelen dat je er bent door middel van aanraking naar voren en de manier en plaats van aanraking.
2. Geluiden. Het rekening houden met overbelasting van geluid wordt genoemd.
3. Lichaamsgebonden activiteiten/ervaren. Binnen deze categorie wordt het beleven van activiteiten als was opvouwen en koken genoemd.
4. Reuk en smaak. Deze categorie richt zich volgens professionals voornamelijk op het gebruik maken van geur en smaak tijdens activiteiten, maar ook ter herkenning van een ruimte of persoon.
5. Structuur. Het uitvoeren van handelen op vaste tijden valt onder de subcategorie ‘duidelijke tijdsvolgorde’. Binnen de subcate-

- gorie 'eenduidige benadering' wordt onder andere de (vaste) kant van benadering en de plaats van een handeling genoemd.
6. **Tast.** Het gebruik van tast tijdens activiteiten. Het gebruik van voorwerpen als tactiele verwijzer komt binnen de subcategorie 'tactiele verwijzers' naar voren.
 7. **Tijd nemen.** Het nemen van tijd en de rust naar een cliënt toe. Het belang van verwerkingstijd voor prikkels en overgangen in ruimtes wordt bij 'verwerkingstijd' genoemd.
 8. **Verbale ondersteuning.** Het uitleggen van handelingen, benoemen wat je gaat doen, kloppen op de deur bij binnenkomst en aankondigen van geluid.
 9. **Lopen.** Deze categorie wordt door geen enkele professional genoemd.
 10. **Anders.** Onder andere de compensatie van de visuele beperking, het vertalen van alles naar een handeling, beweging en het verplaatsen in de positie van een cliënt worden genoemd.

Cluster fysieke omgeving

1. **Geluiden in omgeving – akoestiek.** Het optreden van onrust als gevolg van geluiden in de omgeving en het afstemmen van een fysieke ruimte op de visuele beperking worden genoemd.
2. **Helderheid en contrast.** Aanpassingen van kleuren wat betreft contrast in de omgeving

Tabel 2: Overzicht genoemde kenmerken van expertise door direct ondersteunende professionals (n=8)

Benadering			Fysieke omgeving		
(Sub)categorie/code	Aantal keer genoemd	n ^a	(Sub)categorie/code	Aantal keer genoemd	n
1. Communicatie	13	7	1. Geluiden in omgeving – akoestiek	7	4
1.1 Contact door aanraking	6	4	2. Helderheid en contrast	27	8
2. Geluiden	9	6	3. Hulpmiddelen en materialen	3	2
3. Lichaamsgebonden activiteiten/ervaren	9	5	4. Indeling van ruimte		
4. Reuk en smaak	8	5	4.1 Oriëntatie	7	4
5. Structuur			4.2 Plaatsing cliënt	12	7
5.1 Duidelijke tijdsvolgorde	3	3	5. Looproutes	0	0
5.2 Eenduidige benadering	23	7	6. Verlichting		
5.3 Herhaling	0	0	6.1 Inval daglicht	6	4
6. Tast	9	5	6.2 Kunstlicht	7	5
6.1 Tactiele verwijzers	7	5	6.3 Licht aan	7	7
7. Tijd nemen	9	5	6.4 Weerkaatsing	2	2
7.1 Verwerkingstijd	5	4			
8. Verbale ondersteuning	12	6			
9. Lopen	0	0			
10. Anders	12	5			

^a n = aantal participanten

- (deur en deurposten, tafel en tafelkleed) en het gebruik van kleur en contrast in het dagelijks handelen (bekers, bestek et cetera).
3. Hulpmiddelen en materialen. Wanneer een persoon zichzelf kan voortbewegen, wordt het belang van bijvoorbeeld geleide-rails of ribbels op stoeptegels genoemd.
 4. Indeling van ruimte. Binnen de subcategorie oriëntatie is het volgens professionals van belang om iemand te laten weten waar de persoon zich bevindt in de ruimte en overgangen of de vaste plaats van meubels te benoemen. De manier en plaats van neerzetten van een rolstoel en het hebben van een vaste (zit)plaats in de ruimte wordt binnen de subcategorie 'plaatsing cliënt' genoemd.
 5. Looproutes. Deze categorie wordt door geen enkele professional genoemd.
 6. Verlichting. Het rekening houden met lichtinval door ramen, gebruik van speciaal kunstlicht, het voorkomen van weerkaatsing van licht en het aanzetten van licht.

3.2. *Expliciet benoemen van kenmerken van expertise en toepassing in de praktijk*

De professionals weten tijdens de interviews verschillende kenmerken van expertise te benoemen. In Tabel 2 is weergegeven hoe vaak en door hoeveel participanten elk kenmerk is benoemd (zie Tabel 2). De categorie 'helderheid en contrast' is door alle professionals (n=8) vermeld (in totaal 27 keer genoemd). De categorieën 'communicatie', 'structuur – eenduidige benadering', 'indeling van ruimte – plaatsing cliënt' en 'verlichting – licht aan' zijn bij zeven professionals ter sprake gekomen (in totaal respectievelijk 13, 23, 12 en zeven keer genoemd). De kenmerken 'structuur – herhaling', 'lopen' en

'looproutes' werden door geen enkele professional genoemd, terwijl deze wel beschreven staan in de te verwerven competenties van de cursus. Vijf van de acht professionals hebben aangegeven dat ze het lastig vinden om de expertise te benoemen, zoals de volgende professional illustreert:

“Dat is gewoon, dat is je eigen geworden, dus je bent er niet altijd meer van bewust denk ik waar je eigenlijk mee bezig bent. Dus daarom vind ik het ook wel eens moeilijk om aan te geven wat nou precies de expertise is, met name voor de visuele beperking, omdat ik die andere kant niet ken.” (Professional 3)

4 Conclusie en discussie

Dit onderzoek levert een overzicht op van 25 kenmerken van expertise die van belang zijn in de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking, 15 kenmerken gericht op benadering en 10 op inrichting van de fysieke omgeving. Het merendeel van de expertisekenmerken op het gebied van benadering en fysieke omgeving wordt genoemd door vijf of minder professionals (totaal n=8). De categorie 'helderheid en contrast', die in de literatuur naar voren komt als belangrijk (Levy, 2009), wordt door alle professionals genoemd. Drie van de 25 kenmerken worden niet benoemd: 'structuur – herhaling', 'lopen' en 'looproutes'. Het expliciet benoemen van de kenmerken van expertise blijkt lastig, volgens vijf van de acht participanten. Hierdoor wordt de expertise niet altijd bewust toegepast in de praktijk. Met de bevindingen van dit onderzoek kunnen praktijk en onderzoek verbeteringen aanbrengen aan bewustwording en implementatie van expertise waardoor de kwaliteit van ondersteuning kan verbeteren.

4.1 *Methodologische reflectie*

Dit onderzoek wordt van toegevoegde waarde geacht, aangezien tot op heden voor zover bekend, geen onderzoek is uitgevoerd naar kenmerken van expertise in de ondersteuning voor personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking en de toepassing van expertise in de praktijk. De uitkomsten van dit onderzoek dienen echter om verschillende redenen met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

Allereerst is generalisatie op basis van dit onderzoek beperkt, aangezien het onderzoek gebaseerd is op één setting. Er is gebruik gemaakt van een kleine steekproef, waardoor uitgebreide kwantitatieve analyses niet mogelijk waren. Door het kleine aantal participanten was het echter wel mogelijk om binnen de groep verdieping te zoeken en uitkomsten beschrijvend weer te geven. Daarnaast was op het moment van uitvoering van het onderzoek slechts één professional recent opgeleid. De andere professionals waren langer geleden opgeleid of hadden de cursus niet of niet in de huidige vorm gevolgd. Dit is mogelijk van invloed op de resultaten: er kan een onvolledig beeld zijn ontstaan van de aanwezige expliciete en impliciete expertise. Het kan betekenen dat bepaalde expertise door de participanten door de jaren heen eigen is gemaakt, waardoor de kennis vooral impliciet aanwezig is. Een andere mogelijkheid is dat de kennis en expertise niet (meer) aanwezig zijn, doordat de cursus (te) lang geleden is gevolgd en de inhoud tevens niet meer recent is.

Een punt wat hierop aan sluit is dat professionals tijdens de interviews aangaven het lastig te vinden om expertise te benoemen wanneer hier direct naar wordt gevraagd. Impliciete kennis kan hierdoor gemist zijn. Mogelijk had

het gebruik van observaties in plaats van of in combinatie met interviews, bepaalde andere (impliciete) expertise aan het licht gebracht. Tot slot had het gebruik van vignettes, genoemde omschrijvingen, kunnen bijdragen aan het meer naar voren komen van zowel de impliciete als expliciete expertise. Een nadeel van het gebruik van vignettes is echter dat de participanten mogelijk te veel worden beïnvloed door genoemde omschrijvingen, waardoor het onduidelijk wordt wat zij daadwerkelijk toepassen in praktijksituaties.

Een ander punt voor methodologische reflectie is de geringe interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de interviews (overeenkomst 67%). Ondanks dat de beoordelaars daarna door middel van een discussie tot een volledige overeenstemming zijn gekomen, is het mogelijk dat een deel van de resultaten beïnvloed is door subjectiviteit van de beoordelaars. De intrabeoordelaarsbetrouwbaarheid van de eerste beoordelaar is hoog (overeenkomst 86%), dit is de reden waarom alleen de resultaten van de eerste beoordelaar gebruikt zijn binnen dit onderzoek. Om het voorgaande dienen de resultaten daarom met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

4.2 *Aanbevelingen praktijk*

Een belangrijk aspect in de opleiding van professionals is bewustwording (Dick et al., 2015; Sjoukes et al., 2010). Hierdoor wordt expertise adequater ingezet, waardoor toename van kennis en expertise bij professionals ontstaat die van belang is voor de verbetering van de kwaliteit van ondersteuning (Sjoukes, Kooijman, Koot, & Evenhuis, 2010). Vanuit dit onderzoek wordt aanbevolen om vanuit een breder organi-

satorisch en beleidskader bij te dragen aan het vergroten van deze bewustwording van expertise. Dit kan ten eerste door verschillende lagen binnen de organisatie meer aandacht te laten besteden aan het feit dat deze doelgroep andere, specifieke behoeftes heeft in vergelijking met personen zonder visuele beperkingen. Hierdoor zullen professionals zich meer bewust blijven van de expertise, ook al ondersteunen zij deze doelgroep al gedurende langere tijd.

Ten tweede kan de beschreven cursus bijdragen aan de bewustwording van de expertise. Deze cursus wordt gevolgd door alle MBO-4 medewerkers, waarbij het voldoende afleggen van de proeve van bekwaamheid consequenties heeft voor het al of niet verkrijgen van een vast dienstverband. Een aanbeveling is om regelmatig een herhalingscursus aan te bieden, waardoor bewustwording en expliciete kennis behouden blijven en wordt voorkomen dat expertise verloren gaat.

Ten derde kan het bevorderen van een interactie tussen professionals met en professionals zonder expertise ingezet worden om te zorgen dat expertise expliciet toegepast wordt en te voorkomen dat er een 'expertise gat' ontstaat tussen de professionals met en zonder de expertise (Hinds & Pfeffer, 2003). Een dergelijke dagelijkse overdracht tussen professionals in praktijksituaties dient evenwel met aandacht ingericht te worden en het is van belang dat de randvoorwaarden die hiervoor nodig zijn vanuit de organisatie worden gefaciliteerd (Hinds & Pfeffer, 2003).

Gebaseerd op het overzicht van de kenmerken van expertise van dit onderzoek is een waaier

ontworpen waarin de kenmerken van expertise beknopt zijn weergegeven. Een dergelijk overzicht was tot dusver nog niet voorhanden. Deze waaier wordt al ingezet en blijkt van toegevoegde waarde in zowel de dagelijkse ondersteuning van personen met deze meervoudige beperking als in de overdracht van de kennis en expertise, bijvoorbeeld tijdens de cursus.

4.3 Aanbevelingen vervolgonderzoek

Met het ontwikkelde overzicht en het codeerschema van kenmerken van expertise in de ondersteuning van mensen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking, kan op grotere schaal onderzocht worden of begeleiders deze expertise expliciet kunnen benoemen en bewust inzetten. Daarbij wordt aanbevolen om in aanvulling op interviews, observaties in de dagelijkse werksituaties uit te voeren om de toepassing van expertise gericht te kunnen onderzoeken en een koppeling te kunnen leggen tussen (impliciete) expertise en handelen in de praktijk. Door genoemde expertisepunten vanuit interviews per persoon te vergelijken met de uitkomsten van observaties van dezelfde persoon, kan specifiekere onderzocht worden of de kennis en expertise zoals genoemd in het interview adequaat en bewust worden toegepast in de praktijk. Daarnaast kan overwogen worden om gebruik te maken van vignetten, zodat mogelijk de impliciete (en expliciete) expertise duidelijker naar voren komt. NTZ

Dankwoord

We danken de organisatie en de begeleiders hartelijk voor hun bijdrage aan dit onderzoek. Dit onderzoek is gefinancierd door Vivis, Programmaraad Visuele Sector.

Auteurs

Y. (Yvonne) van Dijk, MSc., onderzoeker Rijksuniversiteit Groningen (basiseenheid orthopedagogiek)

Prof. Dr. A. A. J. (Annette) van der Putten, adjunct hoogleraar Rijksuniversiteit Groningen (basiseenheid orthopedagogiek)

Dr. A. (Aly) Waninge, Lector Participatie en Gezondheid van mensen met een verstandelijke en visuele beperking Hanzehogeschool Groningen

Correspondentieadres: a.a.j.van.der.putten@rug.nl

Literatuur

- Axelsson, A. K., Imms, C. & Wilder, J. (2014). Strategies that facilitate participation in family activities of children and adolescents with profound intellectual and multiple disabilities: parents' and personal assistants' experiences. *Disability & Rehabilitation*, 36(25), 2169-2177.
- Bigby, C. & Fyffe, C. (2009). Position Statement on Housing and Support for People with Severe or Profound Intellectual Disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(1), 96-100.
- Broek, E. G. C., van den, Janssen, C. G. C., Ramshorst, T. van, & Deen, L. (2006). Visual Impairments in People with Severe and Profound Multiple Disabilities: An Inventory of Visual Functioning. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(6), 470-475.
- Dick, J., Finlayson, J., Neil, J., Mitchell, L., & Robinson, N. (2015). Vision awareness training for health and social care professionals working with people with intellectual disabilities: Post-training outcomes. *British Journal of Visual Impairment*, 33(3), 227-238.
- Dijkhuizen, A., Hilgenkamp, T. I. M., Krijnen, W. P., van der Schans, C. P., & Waninge, A. (2015). The impact of visual impairment on the ability to perform activities of daily living for persons with severe/profound intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 48, 35-42.
- Evenhuis, H. M., Sjoukes, L., Koot, H. M., & Kooijman, A. C. (2009). Does Visual Impairment Lead to Additional Disability in Adults with Intellectual Disabilities? *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(1), 19-28.
- Gier, C. de, Hoenders, M., & Vlaskamp, C. (2007). Onderzoek naar zintuiglijk functioneren. Een inventariserend onderzoek naar het gebruik van screeningsinstrumenten om het zintuiglijk functioneren van mensen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen in kaart te brengen. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen*, 33(3), 146-166.
- Hinds, P. J. & Pfeffer, J. (2003). Why Organizations Don't "Know What They Know": Cognitive and Motivational Factors Affecting the Transfer of Expertise. In: M. S. Ackerman, V. Pipek & V. Wulf (Eds.), *Sharing Expertise: Beyond Knowledge Management*. (pp. 3-26). Cambridge: MIT Press.
- Levy, G. (2009). 'Sight is might': Vision and vision impairment in people with profound intellectual and multiple disabilities. In: J. Pawlyn & S. Carnaby (Eds.), *Profound Intellectual and Multiple Disabilities: Nursing Complex Needs*. (pp. 147-167). Wiley-Blackwell: Hoboken.
- Maes, B. (2014). Activiteit en participatie van mensen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen: stand van zaken en toekomstperspectieven. In: B. F. Van der Meulen, A. A. J. Van der Putten, P. Poppes & K. Reynders (Eds.), *Sporen van de reizigers*. (pp. 35-50). Garant: Antwerpen – Apeldoorn.
- Sjoukes, L., Kooijman, A., Koot, H., & Evenhuis, H. (2010). Rehabilitation of Low Vision in Adults with Intellectual Disabilities: The Influence of Staff. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23(2), 186-191.
- Splunder, J. van, Stilma, J. S., Bernsen, R. M. D., & Evenhuis, H. M. (2006). Prevalence of visual impairment in adults with intellectual disabilities in the Netherlands: cross-sectional study. *Eye*, 20(9), 1004-1010.
- Visio Academie en de ontwikkelgroep MBO-4+. (2014). *Lesmateriaal Leertraject Verstandelijke en zintuiglijke beperking MBO-4+ Visio*. Intern document.
- Vlaskamp, C. (2006). Interdisciplinary assessment of people with profound intellectual and multiple disabilities. In: J. Hogg & A. Langa (Eds.), *Assessing adults with intellectual disability: A service provider's guide*. (pp. 39-51). Oxford: Blackwell Publishers.
- Vlaskamp, C., Hiemstra, S. J. & Wiersma, L. A. (2007). Becoming Aware of What You Know or Need to Know: Gathering Client and Context Characteristics in Day Services for Persons With Profound Intellectual and Multiple Disabilities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 4(2), 97-103.

Samenvatting

Voor de ondersteuning van personen met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking (VEVB) is specifieke expertise nodig, welke overgedragen kan worden door cursussen of directe samenwerking in dagelijkse werksituaties. Dit onderzoek heeft in kaart gebracht wat kenmerken van expertise zijn in de ondersteuning van personen met VEVB, gericht op benadering en inrichting van de fysieke omgeving, en in hoeverre professionals deze expertise expliciet kunnen benoemen. 25 Kenmerken van expertise zijn bepaald door cursuscompetenties aan te vullen met bevindingen uit de literatuur en interviews met acht begeleiders. Het merendeel van de expertisekenmerken op het gebied van benadering en fysieke omgeving wordt genoemd door vijf of minder professionals. Drie van de 25 kenmerken worden niet benoemd. Het expliciet benoemen van de specifieke expertise blijkt lastig. Met de bevindingen en aanbevelingen van dit onderzoek kunnen praktijk en onderzoek verbeteringen aanbrengen aan bewustwording en implementatie van expertise waardoor de kwaliteit van ondersteuning kan verbeteren.

Summary

Supporting people with visual and severe or profound intellectual disabilities (VSPID) requires expertise that may be learned by education or collaboration in practice.

The aim of this study was first, to identify the features of expertise in supporting persons with VSPID, in terms of daily treatment/support practices as well as environmental factors; second, to see if direct support professionals were able to verbalize their expertise.

25 Characteristics of expertise were identified through listing competences of a curriculum and features found in literature, and characteristics found during semi-structured interviews with eight professionals.

The majority of characteristics of expertise was mentioned by five or less professionals. Only three out of 25 features were not named. Professionals found it difficult to verbalize the features explicitly. With the findings and recommendations of this study, practice and research will be able to enhance awareness and competences in order to improve the quality of support of persons with VSPID.

Bijlage A: Codeerschema interviews

Kenmerken expertise – benadering

(Sub)categorie/code	Definitie
1. Communicatie	Aanpassen aan tempo, wensen en behoeften van cliënt. Gebarentaal, verwijzers (anders dan tactiele verwijzers), begeleiding van dichtbij. Verbaal laten weten dat je er bent.
1.1 Contact door aanraking	Manier van communiceren (bijvoorbeeld als vervanging van oogcontact).
2. Geluiden	Bewust omgaan met storende/niet storende geluiden. Andere geluiden buitensluiten (bijvoorbeeld deur dicht, muziek).
3. Lichaamsgebonden activiteiten/ervaren	Activiteiten zijn lichaamsgebonden/ervaringsgericht.
4. Reuk en smaak	Tijd geven met eten voor reuk en smaak. Reuk en smaak wordt gestimuleerd in activiteiten of wordt gebruikt ter herkenning van personen of ruimtes.
5. Structuur	-
5.1 Duidelijke tijdsvolgorde	Zelfde dagindeling, structuur van dag.
5.2 Eenduidige benadering	Vaste volgordes in handelingen en gebeurtenissen (voorspelbaarheid, duidelijkheid). Op eenzelfde manier laten verlopen.
5.3 Herhaling	
6. Tast	Tast als informatiebron. Stimuleren door bijvoorbeeld spel of huishoudelijke karweitjes.
6.1 Tactiele verwijzers	Voorwerp laten voelen voorafgaand/tijdens handeling, fungeert als verwijzer.
7. Tijd nemen	Rust en tijd nemen om handelingen uit te voeren.
7.1 Verwerkingstijd	Het geven van tijd voor verwerking van prikkels etc.
8. Verbale ondersteuning	Benoemen dat je iemand aan gaat raken voordat je het doet, kloppen voordat je binnenkomt. Vertellen wat je doet/gaat doen.
9. Lopen	Kijken voor twee personen (voor professional zelf en voor cliënt).
10. Anders	Anders dan bovenstaande punten, bijvoorbeeld warmte of beweging.

Kenmerken expertise – fysieke omgeving

(Sub)categorie/code	Definitie
1. Geluiden in omgeving - akoestiek	Laten horen waar hij/zij is. Akoestiek en echolokalisatie.
2. Helderheid en contrast	Object steekt af tegen achtergrond, verschil in kleur. Contrast niet te groot/klein.
3. Hulpmiddelen en materialen	Gebruik van hulpmiddelen, o.a. in verband met stoten tijdens lopen.
4. Indeling van ruimte	-
4.1 Oriëntatie	Vaste inrichting ruimte. Soorten meubels. Laten weten waar cliënt zich bevindt en hoe omgeving eruit ziet.
4.2 Plaatsing cliënt	Vaste zitplaats, raam achter rug cliënt, niets achter zitplaats. Mogelijkheid tot overzien van ruimte.
5. Looproutes	Vaste looproute. Visuele, auditieve en/of tactiele herkenningspunten.
6. Verlichting	-
6.1 Inval daglicht	Omgang met inval van daglicht. Lichthinder vermijden (lichtbron afschermen).
6.2 Kunstlicht	Basisverlichting en taakverlichting. Verschillende kleuren en soorten licht.
6.3 Licht aan	Licht aan voor of tijdens betreden van ruimte.
6.4 Weerkaatsing	Weerkaatsing van licht.